

Κεφάλαιο 3ο:
Μέθοδοι και Εργαλεία Σχεδιασμού των Εναλλακτικών και Ειδικών
Μορφών Τουρισμού

Ε. Σβορώνου
Μ. Συμβουλίδου

Περίληψη:

Οι Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού (EEMT) καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα μορφών τουρισμού. Ελάχιστος κοινός παρονομαστής τους είναι η αειφορία. Ανήκουν, επομένως, στο «υπερ-σύνολο» του Αειφόρου ή Βιώσιμου Τουρισμού. Ιδίως εκείνες οι EEMT που σχετίζονται άμεσα με την αξιοποίηση και ανάδειξη φυσικών και πολιτισμικών πόρων, όπως οικοτουρισμός, αγροτουρισμός, περιπέτειας και πολιτιστικός. Ωστόσο, και οι άλλες μορφές EEMT θα πρέπει να πληρούν όρους αειφορίας, όπως λ.χ. ο θρησκευτικός, ιαματικός και συνεδριακός, προκειμένου ο όρος «εναλλακτικές» (ως προς το πρότυπο του μαζικού τουρισμού) να έχει αντίκρισμα.

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάζονται μεθοδολογικά εργαλεία σχεδιασμού EEMT με στόχο την τήρηση της τουριστικής φέρουσας ικανότητας του προορισμού, την εξασφάλιση του μέγιστου δυνατού οφέλους από την τουριστική ανάπτυξη για την τοπική οικονομία και κοινωνία, την οικονομική βιωσιμότητα των τουριστικών επιχειρήσεων, αλλά και την προστασία και ανάδειξη των ιδιαίτερων και ποιοτικών χαρακτηριστικών της εκάστοτε ειδικής ή εναλλακτικής μορφής τουρισμού. Πιο συγκεκριμένα εξετάζονται έννοιες και μέθοδοι τήρησης της φέρουσας ικανότητας, διαχείρισης επισκεπτών, ποιότητας υπηρεσιών και υποδομών και ανάδειξης της ιδιαίτερης ταυτότητας του προορισμού και τουριστικής εμπειρίας. Οι μέθοδοι και τα εργαλεία παρουσιάζονται μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα προορισμών και επιχειρήσεων που τηρούν ορθά τις προδιαγραφές των EEMT με όρους βιωσιμότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Αειφορία, τουριστική φέρουσα ικανότητα, δείκτες παρακολούθησης, διαχείριση επισκεπτών, τουριστική εμπειρία.

1. Εισαγωγικά

Τα τελευταία τριάντα περίπου χρόνια οι EEMT γνωρίζουν μεγάλη ανάπτυξη (Bell et al. 2008, Coghlan 2008). Οι EEMT διαμόρφωσαν νέα δεδομένα όχι μόνο στην τουριστική αγορά αλλά και στην οικονομία γενικότερα, την αναπτυξιακή πολιτική της υπαίθρου, την προστασία περιβάλλοντος και πολιτιστικών πόρων. Νέες ευκαιρίες επιχειρηματικότητας αναδύθηκαν. Ξενώνες και φάρμες, κυνηγετικά καταφύγια με καταλύματα και χώρους αναψυχής και εστίασης, εξειδικευμένα καταλύματα με υπηρεσίες υψηλού επιπέδου στον τουρισμό υγείας ή το συνεδριακό τουρισμό, τυποποίηση και διάθεση στην τουριστική αγορά τοπικών και πιστοποιημένων προϊόντων, γραφεία τουρισμού περιπέτειας και εξειδικευμένων σπορ στη φύση, γραφεία οικοτουριστικών περιηγήσεων που απευθύνονται σε εξειδικευμένο κοινό, και ποικίλες άλλες υπηρεσίες και προϊόντα EEMT έχουν διαφοροποιήσει, αν και σε περιορισμένο ακόμη βαθμό, την τουριστική επιχειρηματική δραστηριότητα στην Ελλάδα (<http://www.agrotravel.gr>).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση, οι κυβερνήσεις, οι ΟΤΑ και οι τοπικές κοινωνίες είδαν στις EEMT ένα μέλλον για την ύπαιθρο και τον φθίνοντα αγροτικό πληθυσμό. Οι περιβαλλοντικές οργανώσεις, είδαν στις EEMT έναν πιθανό σύμμαχο αλλά και μια πιθανή απειλή. Σύμμαχο επειδή πολλές από τις EEMT βασίζονται στην ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, δημιουργούν επομένως κίνητρο για την προστασία τους αφού επέχουν τη θέση πολύτιμου κεφαλαίου που φέρνει εισόδημα. Απειλή επειδή μια πιθανή υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας του προορισμού συνεπάγεται την υποβάθμιση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων (Coghlan 2008, Lindberg & Hawkins 1993).

Ορισμένα καίρια ερωτήματα που προκύπτουν για τις EEMT είναι:

- Ποιες είναι οι ελάχιστες προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούν; Υπάρχουν τέτοιες προϋποθέσεις ή όλες οι μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται με βάση ένα ειδικό ενδιαφέρον ή δραστηριότητα συγκαταλέγονται αυτόματα στις EEMT;
- Πόσο «δημοκρατικές» πρέπει είναι; Είναι θεμιτό και εύλογο κάποιες μορφές EEMT να απευθύνονται αποκλειστικά σε ανώτερα οικονομικά στρώματα;
- Πόσο «δημοκρατικές» πρέπει να είναι οι EEMT ως προς τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών τόσο στον σχεδιασμό τους όσο και στο οικονομικό όφελος;

Ελάχιστος κοινός παρονομαστής των EEMT, όπως συνάγεται και από τη διεθνή βιβλιογραφία, πρέπει να είναι η αειφορία (ή βιωσιμότητα, «sustainability») (Wearing

2001). Η αειφορία αφορά την προστασία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος, την ίδια την οικονομική ανάπτυξη και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής. Το τρίπτυχο «οικονομία-κοινωνία-φυσικό περιβάλλον» που περιγράφει την έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης, περιγράφει και την έννοια του αειφόρου τουρισμού (Κοκκώσης & Τσάρτας 2001, Κομίλης 2001). Σε αυτό το πλαίσιο εξετάζονται βασικά εργαλεία μεθοδολογίας, σχεδιασμού και διαχείρισης των ΕΕΜΤ. Ζητούμενο είναι πάντα η αειφορία: το άριστο επίπεδο τουριστικής ανάπτυξης που διασφαλίζει την προστασία των πόρων, την κοινωνική συνοχή, την ποιότητα ζωής των τοπικών κοινωνιών, την τοπική οικονομία, και την ποιότητα εμπειρίας του επισκέπτη. Και φυσικά την οικονομική βιωσιμότητα των τουριστικών επιχειρήσεων.

2. Μέθοδοι και εργαλεία σχεδιασμού, παρακολούθησης και διαχείρισης των ΕΕΜΤ. Η έννοια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας.

Η τουριστική φέρουσα ικανότητα (ΤΦΙ) είναι η πιο χρήσιμη έννοια για τον αειφόρο τουρισμό επειδή αναδεικνύει την αναγκαιότητα καθορισμού ορίων. Μπορεί να περιγραφεί ως η μέγιστη χρήση ενός τόπου η οποία δεν:

- προκαλεί αρνητικές επιπτώσεις στους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους
- μειώνει την ικανοποίηση του επισκέπτη
- ασκεί αρνητικές επιπτώσεις στην τοπική κοινωνία, οικονομία και πολιτισμό (Cocossis & Mexa 2004, McIntyre 1993).

Η ΤΦΙ διακρίνεται σε:

- Φυσική φέρουσα ικανότητα που αφορά τους περιορισμούς που θέτει ο ίδιος ο χώρος όπως είναι η έκταση του προορισμού, οι διαθέσιμοι δρόμοι και χώροι στάθμευσης αυτοκινήτων, οι διαθέσιμοι χώροι υγειονομικής ταφής απορριμμάτων, η επάρκεια του δικτύου αποχέτευσης και του βιολογικού καθαρισμού, ο αριθμός των σκαφών που μπορεί να δεχτεί μια μαρίνα, κ.λπ.
- Οικολογική φέρουσα ικανότητα που αφορά τους περιορισμούς που τίθενται από την αναγκαιότητα διατήρησης των φυσικών πόρων, χαρακτηριστικών και βασικών λειτουργιών των οικοσυστημάτων. Πόσους επισκέπτες μπορεί π.χ. να δεχτεί ο υγρότοπος της λίμνης Κερκίνης πριν σημειωθεί μείωση στην ορνιθοπανίδα εξαιτίας της όχλησης από τους επισκέπτες; Πόσα σκάφη

αναψυχής μπορεί να δεχτεί το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου πριν σημειωθεί όχληση στο κατεξοχήν προστατευόμενο είδος, την *Caretta caretta* αλλά και την ιχθυοπανίδα και τα λιβάδια Ποσειδωνίας της περιοχής;

- Οικονομική φέρουσα ικανότητα που αφορά την διατήρηση μιας ισορροπημένης οικονομίας στον τόπο και την αποφυγή εξάρτησης από μια «τουριστική μονοκαλλιέργεια». Ο συνήθης κίνδυνος είναι η σταδιακή αλλαγή χρήσεων γης προς όφελος του τουρισμού. Η δυνατότητα του τουρισμού να επιβιώνει ως ένας υγιής κλάδος της οικονομίας πρέπει επίσης να εξετάζεται υπό το πρίσμα της πολύ χρήσιμης έννοιας του κύκλου ζωής του προορισμού (Κομίλης 2001).
- Κοινωνική φέρουσα ικανότητα που αφορά τον αριθμό επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας προορισμός χωρίς να αλλοιωθεί η κοινωνική ταυτότητα και συνοχή και χωρίς να προκληθεί όχληση στους μόνιμους κατοίκους από τον συνωστισμό ή την εισαγωγή ξένων ηθών και συνηθειών. Ακραία περιστατικά βίας σε προορισμούς μαζικού τουρισμού ενισχύουν τη σημασία μιας πολιτικής πρόληψης της υπέρβασης της κοινωνικής φέρουσας ικανότητας.
- Ψυχολογική φέρουσα ικανότητα που αφορά την ανοχή των τουριστών στην συνωστισμό και τα επακόλουθά του. (Manning στο WWF 2002)

Ας σημειωθεί ότι η παραπάνω κατηγοριοποίηση της ΤΦΙ απαντά σε πολλές παραλλαγές στη βιβλιογραφία, όπως και ο ορισμός και οι μέθοδοι μέτρησης της. Οι ορισμοί και οι κατηγοριοποιήσεις που δίνονται εδώ συνοψίζουν τις ευρύτερα διαδεδομένες χρήσεις της ορολογίας.

Είναι ζήτημα επιλογής και συνολικής εκτίμησης όλων των παραγόντων προκειμένου να αποφασιστεί εάν αξίζει η διεύρυνση της ΤΦΙ ενός τόπου. Αξίζει, π.χ. η κατασκευή νέων χώρων στάθμευσης αυτοκινήτων ή η εξασφάλιση περισσότερης γης για τουριστική ανάπτυξη; Οι απαντήσεις εξαρτώνται από την συνεκτίμηση των δεδομένων του τόπου. Σε μια προστατευόμενη περιοχή, π.χ., που επιδιώκει την ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού, κρίσιμη είναι η οικολογική φέρουσα ικανότητα. Σε μια περιοχή χωρίς ιδιαίτερη οικολογική αξία που στοχεύει στη ανάπτυξη του συνεδριακού τουρισμού, κρίσιμη μπορεί να είναι η φυσική, κοινωνική και οικονομική φέρουσα ικανότητα. Σε κάθε περίπτωση πρέπει η στόχευση στις ΕΕΜΤ να είναι υψηλού επιπέδου υπηρεσίες, καθώς αυτό επιζητεί το αντίστοιχο τουριστικό κοινό (Κοκκώσης & Τσάρτας 2001).

3. Από τον «μαγικό αριθμό επισκεπτών» στην ολοκληρωμένη διαχείριση του προορισμού και τη διαχείριση επισκεπτών.

Μετά από μακρόχρονη και επίπονη ενασχόληση της διεθνούς ακαδημαϊκής κοινότητας και των εμπλεκομένων στη διαχείριση του τουρισμού για τον εντοπισμό μιας μεθοδολογίας για την εύρεση του ιδανικού αριθμού επισκεπτών που μπορεί να δεχτεί ένας προορισμός, η ιδέα του «μαγικού αριθμού» εγκαταλείφθηκε (WWF 2002). Σήμερα είναι γενικά αποδεκτό ότι η έννοια της ΦΙ είναι μια δυναμική έννοια εφόσον οι επιπτώσεις της τουριστικής κίνησης εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες, όπως τη χωροχρονική διάχυση επισκεπτών στον χώρο και τη συμπεριφορά και την ποιότητα των δραστηριοτήτων των επισκεπτών. Είναι αυτονόητο ότι 2.000 επισκέπτες που επισκέπτονται έναν τόπο σε μια μέρα συνεπάγονται μεγαλύτερες πιέσεις από ό,τι αν διαχέονταν σε ένα διάστημα τριών ημερών (Wight στο WWF 2002). Η παρακολούθηση της ΓΦΙ συνεπάγεται τέσσερα στάδια:

- Στάδιο 1. Ολοκληρωμένος σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης και εφαρμογή της στρατηγικής
- Στάδιο 2. Παρακολούθηση των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης
- Στάδιο 3. Λήψη των κατάλληλων μέτρων, αξιοποίηση εργαλείων διαχείρισης
- Στάδιο 4. Αξιολόγηση και προσαρμογή της στρατηγικής όπου και όταν κρίνεται απαραίτητο (Eagles, McCool & Haynes 2002).

Η μεγαλύτερη ίσως δυσκολία στην εφαρμογή των παραπάνω είναι η διάσπαση και διάχυση των αρμοδιοτήτων στον σχεδιασμό και παρακολούθηση της τουριστικής ανάπτυξης ενός προορισμού σε πολλαπλές αρμόδιες υπηρεσίες και φορείς. Η έλλειψη επικοινωνίας και συντονισμού των εμπλεκόμενων φορέων είναι από τις συνηθέστερες αιτίες αδυναμίας ολοκληρωμένου σχεδιασμού και παρακολούθησης του τουρισμού. Η διαχείριση προορισμού («destination management») αλλά και η συγκέντρωση και διαχείριση της απαραίτητης πληροφορίας καθίσταται έτσι αδύνατη. Στα παραδείγματα καλής πρακτικής από διαφορετικά μέρη της Ελλάδας που παραθέτουμε σε αυτό το κεφάλαιο, κοινό χαρακτηριστικό είναι η ανάληψη πρωτοβουλίας από έναν φορέα (Δήμος, επιχείρηση, κ.λπ.) ή μια ομάδα ιδιωτών και η σταδιακή εξασφάλιση της αποδοχής ή συμμετοχής της τοπικής κοινωνίας (WWF 2001). Ορισμένες φορές

χρειάζεται η δυναμική πρωτοβουλία ενός ή λίγων ατόμων, οι «local pioneers» (Wight, WWF 2002) με όραμα που θα δώσουν το παράδειγμα και θα διαμορφώσουν στάσεις και απόψεις για μια ήπια και θεματικά εξειδικευμένη τουριστική ανάπτυξη.

Στάδιο 1: Ολοκληρωμένος σχεδιασμός της τουριστικής ανάπτυξης και υλοποίηση της στρατηγικής.

Ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός και χάραξη στρατηγικής για την ανάπτυξη των ΕΕΜΤ περιλαμβάνει:

Διάγνωση της υφιστάμενης κατάστασης: Εξετάζονται όλα τα δεδομένα του τόπου (κοινωνικο-οικονομικά, περιβάλλον, πόροι κ.λπ.) και το επίπεδο της υφιστάμενης τουριστικής κατάστασης αξιοποιώντας όλα τα διαθέσιμα στοιχεία, όπως μελέτες, στατιστικά στοιχεία, κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα, υφιστάμενα σχέδια οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (προστασίας και ανάδειξης του περιβάλλοντος και της πολιτιστικής κληρονομιάς, τουριστικής ανάπτυξης), στάσεις και απόψεις της τοπικής κοινωνίας για την ανάπτυξη του τουρισμού, υφιστάμενοι και δυνητικοί πόλοι έλξης ΕΕΜΤ, και φυσικοί, πολιτιστικοί, πολιτισμικοί πόροι. Στόχος αυτής της προκαταρκτικής εργασίας είναι η εκτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης και ο εντοπισμός των δυνατοτήτων και των περιορισμών για την τουριστική ανάπτυξη της περιοχής. Αυτό το στάδιο μας δίνει μια πρώτες ενδείξεις για την ΤΦΙ του τόπου, για τυχόν υπερβάσεις της ΤΦΙ αλλά και για τις δυνατότητες περαιτέρω τουριστικής ανάπτυξης. Στο επόμενο στάδιο είναι που θα καθοριστούν πιο συγκεκριμένα δείκτες παρακολούθησης των κρίσιμων παραγόντων και, πιθανόν, στάνταρ, ποσοτικά όρια για κάθε δείκτη.

Στον πίνακα που ακολουθεί δίνεται ένα υποθετικό παράδειγμα παρουσίασης των αποτελεσμάτων της φάσης «διάγνωση».

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ, ΦΥΣΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ X	ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΕΜΤ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΦΙ
Υψηλή καταγεγραμμένη ανεργία.	Διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό. Οι ΕΕΜΤ ως ευκαιρία δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.

	Αξιοποίηση ευκαιριών για κατάρτιση στην επιχειρηματικότητα και στις ΕΕΜΤ. (Οικονομική και κοινωνική ΤΦΙ)
Ανεπτυγμένος πρωτογενής τομέας.	Οι ΕΕΜΤ ως συμπληρωματικός τομέας οικονομικής ανάπτυξης. Διατομεακή σύνδεση με την αγροτική δραστηριότητα. Όχι κίνδυνος τουριστικής μονοκαλλιέργειας. (Οικονομική ΤΦΙ)
Προστατευόμενες περιοχές Natura. Υψηλή συγκέντρωση υδροτόπων και ιαματικών πηγών.	Ανάγκη παρακολούθησης της ποιότητας των οικοσυστημάτων, των οικολογικών διεργασιών, απειλούμενα είδη, κλπ. (Οικολογική ΤΦΙ) Δυνατότητες ανάπτυξης οικοτουρισμού.
Παραμεθόριος περιοχή με δυσκολίες πρόσβασης (απόσταση από αστικά κέντρα).	Ρεαλιστικές προσδοκίες ως προς τον ρυθμό τουριστικής ανάπτυξης. (Οικονομική ΤΦΙ)
Μικρός αριθμός κλινών, χαμηλή ποιότητα καταλυμάτων και ανεπάρκεια υποδομών.	Περιορισμοί ανάπτυξης ΕΕΜΤ λόγω ανεπάρκειας υποδομών. (Φυσική ΤΦΙ)
Προσέλκυση μικρού αριθμού επισκεπτών με οικολογικές ευαισθησίες αλλά με περιορισμένες δυνατότητες για ενεργό συμμετοχή και απόλαυση της φύσης λόγω ανεπάρκειας υποδομών ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος.	Δυνατότητα αύξησης του αριθμού επισκεπτών. Ανάγκη βελτίωσης της εμπειρίας και υπηρεσιών στην κατεύθυνση της φιλοσοφίας των ΕΕΜΤ (ενεργός συμμετοχή, μάθηση κ.λπ.) (Ψυχολογική ΤΦΙ)

Πίνακας 1: Διάγνωση της υφιστάμενης κατάστασης

▪ **Στοχοθέτηση, χάραξη και εφαρμογή στρατηγικής**

Από την παραπάνω έρευνα και συγκέντρωση στοιχείων αναδύεται ήδη μια εικόνα των δυνατοτήτων και των περιορισμών για ανάπτυξη ΕΕΜΤ. Επιλέγεται το είδος των ΕΕΜΤ που ευνοούν τα δεδομένα του τόπου και επιλέγονται οι κρίσιμες παρεμβάσεις ανάλογα με τις ανάγκες (αναβάθμιση ποιότητας των υφιστάμενων καταλυμάτων και εστιατορίων, ανάπτυξη υποδομών ερμηνείας και ανάδειξης του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος, ανάγκη μη περαιτέρω αύξησης των καταλυμάτων, χάραξη διαδρομών, ανάδειξη τοπικών προϊόντων, πολιτιστικά δρώμενα, βελτίωση οδικού και αποχετευτικού δικτύου, βελτίωση της διαχείρισης απορριμμάτων, κ.λπ.). Ιεραρχούνται και προωθούνται οι παρεμβάσεις μέσα από αναπτυξιακά προγράμματα και με τη συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων φορέων και ατόμων (Αναπτυξιακές Εταιρείες, δημοτικές επιχειρήσεις, ιδιώτες επιχειρηματίες, συνεταιρισμοί, εθελοντές κ.ο.κ.).

Αξίζει να τονιστεί ότι οι παρεμβάσεις δεν πρέπει να αφορούν αποκλειστικά τη δημιουργία καταλυμάτων και εστιατορίων, όπως συχνά γίνεται. Οι ΕΕΜΤ πρέπει να χαρακτηρίζονται από διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος. Οι επισκέπτες πρέπει να έχουν πολλαπλές δυνατότητες εμπειριών, επομένως πρέπει να ενθαρρύνεται η επιχειρηματικότητα που αφορά προσφορά υπηρεσιών και εμπειριών (περιηγήσεις, ξεναγήσεις, συμμετοχή σε μαθήματα μαγειρικής κ.λπ.). Η ταύτιση της τουριστικής επιχειρηματικότητας με την δημιουργία και διαχείριση καταλύματος ή εστιατορίου αποβαίνει τελικά εις βάρος της ΤΦΙ του τόπου.

Ας σημειωθεί επίσης ότι, η εμπειρία δείχνει πως οι ΕΕΜΤ απευθύνονται κυρίως στον εσωτερικό τουρισμό και σε ένα περιορισμένο εξειδικευμένο κοινό από το εξωτερικό (Τσάρτας, Μανώλογλου & Μάρκου 2001). Ωστόσο υπάρχει ένα μεγάλο ποσοστό επισκεπτών, Ελλήνων και αλλοδαπών, που δεν έρχονται για μια και μόνο ειδική μορφή τουρισμού αλλά με διάθεση συμμετοχής σε ποικίλες εμπειρίες (Symvoulidou 2005, σελ. 69). Ενδείκνυται επομένως η ανάπτυξη δικτύου πόλων έλξης και εμπειριών και η διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος για τη μέγιστη δυνατή παραμονή των επισκεπτών. Επισημαίνεται, επίσης, ότι η ανάπτυξη των ΕΕΜΤ ευνοείται στους προορισμούς που δεν έχουν αναπτύξει έντονα χαρακτηριστικά μαζικού τουρισμού. Οι προορισμοί μαζικού τουρισμού (κυρίως νησιά και παράκτιες περιοχές) αφενός έχουν διαμορφώσει μια ταυτότητα στην αγορά που δύσκολα αντιστρέφεται και αφετέρου συχνά χαρακτηρίζονται από υποβάθμιση του περιβάλλοντος και υπέρβαση της ΤΦΙ που δεν

συνάδουν με το είδος του προορισμού και της εμπειρίας που αναζητεί το κοινό των EEMT. Από την άλλη πλευρά, στους προορισμούς του μαζικού τουρισμού μπορούν να γίνουν αξιόλογες προσπάθειες αποκατάστασης της ποιότητας των φυσικών πόρων και του περιβάλλοντος και κάποιας διαφοροποίησης του τουριστικού προϊόντος με ανάπτυξη συγκεκριμένων εμπειριών EEMT. Η εμπειρία όμως δείχνει ότι η οικονομική εξάρτηση αυτών των προορισμών από τον μαζικό τουρισμό δεν επιτρέπει τη συνολική αντιστροφή του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης. Αντίθετα, διαπιστώνουμε να αναπτύσσονται προορισμοί EEMT, με διακριτή ταυτότητα, σε μη τουριστικές περιοχές (Δέλτα Έβρου, Δάσος Δαδιάς, λίμνη Κερκίνη, Νυμφαίο). Θύλακες EEMT σε μεγάλα τουριστικά νησιά, απομακρυσμένοι από τους κλασικούς πόλους τουριστικής ανάπτυξης, μπορούν να δημιουργήσουν εστίες και εμπειρίες EEMT. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Κρήτη με αξιόλογες πρωτοβουλίες ανάπτυξης EEMT (όπως η Μηλιά και ο Βάμος Ν. Χανίων, οι Αρχάνες Ν. Ηρακλείου, το «Crete's Culinary Sanctuaries», μικρή τουριστική επιχείρηση γαστρονομικού τουρισμού που απέσπασε διεθνές βραβείο, <http://www.cookingincrete.com/>).

Παράδειγμα 1^ο: Παραδοσιακός οικισμός χωρίς εισαγωγικά: Μηλιά Ν. Χανίων, ένα πρότυπο εναλλακτικού και πρωτότυπου τουριστικού τουρισμού.

Ο εγκαταλειμμένος οικισμός αναστυλώθηκε και λειτούργησε ως προορισμός εναλλακτικού τουρισμού από μια ομάδα οκτώ ανθρώπων που έτυχε να έχουν περιουσία στην περιοχή. Το 1982 που πάρθηκε η απόφαση της περιβαλλοντικής αναβάθμισης και αναστύλωσης του μεσαιωνικού οικισμού, η Μηλιά έδειχνε ήδη τα πρώτα σημάδια περιβαλλοντικής υποβάθμισης (διάβρωση εδάφους, έλλειψη νερού) εξαιτίας της υπερβόσκησης, της φωτιάς και της έντονης ανθρώπινης δραστηριότητας. Η ομάδα παρενέβη με συστηματικές καλλιέργειες και φύτευση χιλιάδων δένδρων που ανήκαν σε ενδημικά είδη. Έγινε, επίσης, περίφραξη και αντιτυρικές ζώνες στην περίμετρο του κτήματος (συνολικής έκτασης 1200 στρεμμάτων). Το 1991 ξεκίνησαν οι εργασίες αναστύλωσης και ολοκληρώθηκαν το 1994. Η Μηλιά το 2003, μάλιστα, απέσπασε το πρώτο βραβείο, στην κατηγορία των μικρών επιχειρήσεων, στον ετήσιο διαγωνισμό που διοργανώνει ο διεθνής σύνδεσμος επαγγελματιών στον τομέα ταξιδιού και τουρισμού SKAL International.

Η Μηλιά προσφέρει μια ολοκληρωμένη εμπειρία της ζωής όπως ήταν παλιά, με στοιχειώδεις ανέσεις (ο οικισμός διαθέτει περιορισμένο ηλεκτρικό ρεύμα από ηλιακή ενέργεια και μία γεννήτρια), παραδοσιακές γεύσεις από ντόπια προϊόντα βιολογικής καλλιέργειας και δυνατότητες συμμετοχής στις αγροτικές εργασίες

Η ζήτηση ξεπερνά τις δυνατότητες προσφοράς. Ζήτημα όμως τήρησης της ΤΦΙ δεν υπάρχει αφού ο αριθμός κλινών (33) παραμένει σταθερός. Τα 13 δωμάτια-σπίτια που διαθέτει είναι φτιαγμένα πάνω στα ερείπια των παλιών αγροτικών σπιτιών, με ντόπια υλικά, πέτρα και ξύλο, με ενσωματωμένους τους βράχους στο εσωτερικό τους και επιπλωμένα με παλιά έπιπλα. Δραστηριότητες που προσφέρονται στον επισκέπτη: Διαδρομές και περιηγήσεις σε έξι σηματοδοτημένα μονοπάτια, Ποδηλασία βουνού, Μαθήματα παραδοσιακής μαγειρικής, Δοκιμή κρασιών, Γνωριμία με την τοπική χλωρίδα, Συμμετοχή σε αγροτικές εργασίες, Επιτραπέζια παιχνίδια, βιβλία και μουσική σε ειδικό χώρο.

Υπάρχει επίσης η δυνατότητα φιλοξενίας μικρών συνεδρίων (80 ατόμων) και αμφιθέατρο πολιτιστικών εκδηλώσεων χωρητικότητας 60 ατόμων. Ανακαινίσεις όλων των χώρων γίνονται κάθε χρόνο ενώ η σωστή πληροφόρηση, η εξαιρετικά χαμηλών τόνων προβολή του προορισμού (κυρίως από στόμα σε στόμα) και η δυνατότητα κρατήσεων μέσω διαδικτύου είναι ενδεικτικά του επαγγελματισμού και της σωστής διαχείρισης ενός προορισμού EEMT

Διδάγματα για τη λογική και τη μέθοδο διαχείρισης ενός προορισμού EEMT:

- Επιχειρηματικότητα με όραμα
- Συνδυασμός εθελοντικού πνεύματος με επαγγελματισμό
- Διαφοροποίηση προϊόντος (αυθεντικότητα εμπειρίας, ποιότητα περιβάλλοντος και υπηρεσιών, ποικιλία δραστηριοτήτων)
- Σεβασμός της ΤΦΙ (περιορισμένος αριθμός κλινών)
- Σχεδιασμός τουριστικού προϊόντος σε επίπεδο προορισμού και ολοκληρωμένης εμπειρίας
- Ειδική μέριμνα για την προστασία και αναβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος

Πηγή: <http://www.milia.gr>

Παράδειγμα 2^ο: Οι ΕΕΜΤ ως συμπληρωματική μορφή οικονομίας σε έναν αγροτικό Δήμο: άριστη πρακτική από τον Δήμο Αρχανών Ν.Ηρακλείου

Οι Αρχάνες, 14 χλμ. νοτίως του Ηρακλείου, είναι σήμερα ένα σημαντικό οικονομικό, πολιτιστικό και τουριστικό κέντρο. Είναι ένα χωριό-πρότυπο ήπιας ανάπτυξης, με υψηλό βιοτικό και πνευματικό επίπεδο των κατοίκων του. Γι αυτό το άλμα προόδου, ο Δήμος Αρχανών απέσπασε το 2000 το πρώτο βραβείο «Ολοκληρωμένης και Αειφόρου Ανάπτυξης Εξαιρετικής Ποιότητας» στο πλαίσιο του διαγωνισμού που διενεργήθηκε από την ΕΕ. και την Διεθνή Ένωση R.E.D. (Ruralite-Enviroment-Development) για την Αγροτική Ανάπτυξη και Αναβάθμιση Χωριών. Ο ήπιος και εναλλακτικός τουρισμός αναπτύχθηκε εδώ ως μέρος μιας συνολικής πολιτικής προστασίας και ανάδειξης της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας του τόπου (αρχιτεκτονική, αρχαιολογικοί χώροι, φαράγγια και αξιόλογο φυσικό περιβάλλον στη γύρω περιοχή) και ανάπτυξης του πρωτογενούς τομέα. Αξιόλογες παρεμβάσεις των δημοτικών αρχών σε συνεργασία με άλλους φορείς και τους κατοίκους:

- Ένα φιλόδοξο σχέδιο ανάπλασης του οικισμού (αναπαλαιώθηκαν 170 κτίρια και 50.000 τ.μ. κοινόχρηστων χώρων) με πολύχρωμες προσόψεις κτιρίων σε χρώματα εμπνευσμένα από τα ερείπια των προϊστορικών οικιών, αφαίρεση των αλουμινίων από τα σπίτια και αντικατάστασή τους από ξύλινα με κεραμοσκεπές, υπογειοποίηση των καλωδίων της ΔΕΗ, καλωδιακή τηλεόραση σε 500 κτίρια και εύστοχες πεζοδρομήσεις. Οι λεπτομέρειες έπαιξαν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία ενός προορισμού με χαρακτήρα και ιδιαίτερη φυσιογνωμία, όπως οι ζωγραφισμένες στο χέρι ταμπέλες των καταστημάτων και οι καλαίσθητοι φανοστάτες. Μια αισθητική αναβάθμιση, γενικά, πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα.

-Αναζωογόνηση της αγροτικής παραγωγής με σύγχρονες προδιαγραφές προστασίας του περιβάλλοντος, παραγωγή, πιστοποίηση και προώθηση τοπικών προϊόντων στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

-Προσέλκυση καθιέρωση δομών και θεσμών πολιτισμού (Κέντρο Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, πανεπιστημιακές σχολές, ετήσιος διαγωνισμός κιθάρας, δημοτικός θερινός κινηματογράφος)

-Αναβάθμιση υπηρεσιών προς τους δημότες και όρων λειτουργίας του ίδιου του Δήμου (ένας από τους τρεις Δήμους της Ελλάδος που πιστοποιήθηκε κατά ISO 9001 για τις υπηρεσίες του).

Πηγή: <http://www.archanes.gr>

Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται ενδεικτικοί στόχοι και στρατηγικές επιλογές στο υποθετικό παράδειγμα που εξετάστηκε παραπάνω.

ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ X	ΣΥΣΧΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΕΕΜΤ	ΣΤΟΧΟΙ- ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ
Υψηλή καταγεγραμμένη ανεργία	Διαθέσιμο εργατικό δυναμικό. Οι ΕΕΜΤ ως ευκαιρία δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας. Αξιοποίηση ευκαιριών για κατάρτιση στην επιχειρηματικότητα και στις ΕΕΜΤ.	Κίνητρα στους ανέργους για δραστηριοποίηση στις ΕΕΜΤ. Επιμόρφωση για επιχειρηματικότητα, ερμηνεία και ανάδειξη περιβάλλοντος, φιλοξενία. Στόχος X ποσοστό ανέργων να απασχοληθεί στις ΕΕΜΤ. (Κοινωνική ΤΦΙ)
Ανεπτυγμένος πρωτογενής τομέας	Οι ΕΕΜΤ ως συμπληρωματικός τομέας οικονομικής ανάπτυξης. Διατομεακή σύνδεση με την αγροτική δραστηριότητα. Όχι κίνδυνος τουριστικής μονοκαλλιέργειας.	Ενίσχυση και βελτίωση ποιότητας αγροτικής παραγωγής. Αγροτουρισμός: βασικός άξονας ανάπτυξης ΕΕΜΤ. Προγράμματα πιστοποίησης προϊόντων, συμμετοχής επισκεπτών σε αγροτικές εργασίες. (Οικονομική ΤΦΙ)

Προστατευόμενες περιοχές Natura. Υψηλή συγκέντρωση υγροτόπων και ιαματικών πηγών.	Ανάγκη παρακολούθησης της ποιότητας των οικοσυστημάτων, των οικολογικών διεργασιών, κλπ Δυνατότητες ανάπτυξης οικότουρισμού.	Οικότουρισμός και ιαματικός τουρισμός ως βασικός άξονας των ΕΕΜΤ. Ανάπτυξη του «προϊόντος», χάραξη διαδρομών, ερμηνεία και ανάδειξη φύσης, εγκαταστάσεις για ιαματικά λουτρά κ.λπ. Διερεύνηση αν υπάρχουν ζώνες χρήσης στην προστατευόμενη περιοχή και άλλα εργαλεία σχεδιασμού.
Παραμεθόριος περιοχή με δυσκολίες πρόσβασης. Σε μεγάλη απόσταση από μεγάλα αστικά κέντρα.	Δεν πρέπει να αναμένονται μεγάλοι αριθμοί επισκεπτών από το εσωτερικό.	Έμφαση στην προβολή του προορισμού σε στοχευμένο κοινό, προσφορές, δικτύωση με γειτονικούς προορισμούς, αλλά και ρεαλιστική αποτίμηση του οικονομικού οφέλους.
Μικρός αριθμός κλινών, χαμηλή ποιότητα καταλυμάτων και ανεπάρκεια υποδομών.	Περιορισμοί ανάπτυξης ΕΕΜΤ λόγω ανεπάρκειας υποδομών	Στόχος η αύξηση κλινών, (Φυσική ΤΦΙ, στο επόμενο στάδιο καθορίζεται το επιθυμητό όριο). Βελτίωση ποιότητας καταλυμάτων και υποδομών. Αναβάθμιση

		καταλυμάτων και υποδομών. (Φυσική και Ψυχολογική ΤΦΙ)
Προσέλκυση μικρού αριθμού επισκεπτών με ευαισθησίες αλλά με περιορισμένες δυνατότητες για ενεργό συμμετοχή και απόλαυση της φύσης λόγω ανεπάρκειας υποδομών ανάδειξης του περιβάλλοντος.	Δυνατότητα αύξησης του αριθμού επισκεπτών. Ανάγκη βελτίωσης της εμπειρίας στην κατεύθυνση της φιλοσοφίας των ΕΕΜΤ (ενεργός συμμετοχή, ανακάλυψη, παρατήρηση, μάθηση κ.λπ.)	Ανάπτυξη του «προϊόντος», σχεδιασμός και υλοποίηση υποδομών ερμηνείας και ανάδειξης του περιβάλλοντος.

Πίνακας 2: Επιλογής στρατηγικών στόχων και παρεμβάσεων με βάση τα αποτελέσματα της φάσης «διάγνωση»

Είναι αυτονόητο ότι ανάλογα με τη φύση του φορέα που αναλαμβάνει τον σχεδιασμό ΕΕΜΤ σε έναν προορισμό, το βεληνεκές χάραξης στρατηγικής και ανάληψης πρωτοβουλιών διαφέρει. Άλλο εύρος αρμοδιοτήτων έχει ο Δήμος, η Περιφέρεια, η Νομαρχία, μια Αναπτυξιακή Εταιρεία, μια δημοτική επιχείρηση (βλ. π.χ. Διαδημοτική Επιχείρηση Δαδιάς-Σουφλίου-Λευκίμης που έχει αναλάβει μέρος της διαχείρισης του οικοτουρισμού στο δάσος Δαδιάς), ένας Φορέας Διαχείρισης, μια ιδιωτική επιχείρηση, μια ΜΚΟ, κ.ο.κ. Ένα συμμετοχικό σχήμα που δημιουργείται με αυτόν ακριβώς τον σκοπό του σχεδιασμού και διαχείρισης των ΕΕΜΤ είναι μια καλή λύση, αρκεί είτε να έχει αρμοδιότητες παρεμβάσεων, από τη φύση και τη νομική μορφή του, είτε τα μέλη του να δεσμεύουν, με τις προτάσεις και την ψήφο τους, τους φορείς που εκπροσωπούν. Σε αντίθετη περίπτωση, τα σχήματα αυτά ατονούν και βλάπτουν την ιδέα του συμμετοχικού σχεδιασμού παρά την υπηρετούν. (Σκαναβή & Σβορώνου 2006).

Στάδιο 2. Παρακολούθηση των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης.

Η παρακολούθηση των επιπτώσεων της τουριστικής ανάπτυξης είναι κρίσιμης σημασίας για να διαπιστώνονται τυχόν υπερβάσεις της ΤΦΙ, να εφαρμόζονται τα κατάλληλα μέτρα διαχείρισης επισκεπτών, να διερευνώνται τα περαιτέρω περιθώρια τουριστικής

ανάπτυξης και να ακολουθείται η κατάλληλη στρατηγική. Υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία για τον τρόπο επιλογής και καθορισμού δεικτών παρακολούθησης (WTO 2004). Είναι σημαντικό οι δείκτες παρακολούθησης να είναι χρήσιμοι και μετρήσιμοι ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται ενδεικτικά δείκτες παρακολούθησης.

ΣΚΟΠΟΣ	ΔΕΙΚΤΕΣ
Παρακολούθηση των τουριστικών υποδομών, της τουριστικής κίνησης και του προφίλ των επισκεπτών.	(1) Αριθμός κλινών, κατηγοριοποίηση καταλυμάτων, αριθμοί καταλυμάτων ανά κατηγορία. Ποσοστά αύξησης κλινών. (2) Αριθμοί επισκεπτών σε απόλυτους αριθμούς, ποσοστά αύξησης, μείωσης. (3) Ποσοστό και χρονική διάρκεια πληρότητας καταλυμάτων. (4) Κατανομή επισκεπτών στον χρόνο-εποχικότητα. (5) Κατανομή επισκεπτών στον χώρο-διασπορά τους (6) Διάρκεια παραμονής επισκεπτών.
Παρακολούθηση της οικολογικής ΤΦΙ	(1) Αριθμοί ατόμων προστατευόμενων ειδών ιδίως αν οι τόποι φωλιάσματος ή διατροφής είναι κοντά σε περιοχές πρόσβασης τουριστών. (2) Αριθμός φωλιών απειλούμενων και προστατευόμενων ειδών. (3) Ποσοστό αναπαραγωγικής επιτυχίας προστατευόμενων ειδών ιδίως αν οι φωλιές βρίσκονται κοντά σε περιοχές πρόσβασης τουριστών. (4) Ποσοστό θανάτων ζώων εξαιτίας τουριστικής δραστηριότητας, εφόσον

	υφίσταται αντίστοιχο πρόβλημα (π.χ. θανατώσεις θαλάσσιων ειδών από ταχύπλοα) (5) Αριθμοί επισκεπτών σε μνημεία, μουσεία, Κέντρα Πληροφόρησης κ.λπ. (6) Ποσοστό εδάφους που καλύπτεται από προστατευόμενα είδη χλωρίδας.
Παρακολούθηση της φυσικής ΤΦΙ	(1) Ποσοστό αύξησης των ΙΧ κατά τις περιόδους τουριστικής αιχμής. (2) Ποσοστό πληρότητας των χώρων στάθμευσης και παράνομης στάθμευσης. (3) Ποσοστό χρήσης Μέσων Μαζικής Μεταφοράς. (4) Ποσοστό αύξησης κατανάλωσης νερού κατά την τουριστική περίοδο. Δείκτες επάρκειας και ποιότητας πόσιμου νερού. (5) Ποσότητες απορριμμάτων (απόλυτα μεγέθη, ποσοστό που καταλήγει στην ανακύκλωση) (6) Αλλαγές χρήσης γης, π.χ. από γεωργική ή δασική γη σε ζώνες τουριστικής ανάπτυξης. (ιδιαίτερα χρήσιμοι οι χάρτες και τα συστήματα GIS)
Παρακολούθηση της ψυχολογικής ΤΦΙ	(1) Βαθμός ικανοποίησης επισκεπτών (Προϋποθέτει μία μορφή έρευνας πεδίου) (2) Ποσοστό επαναληπτικών επισκέψεων.
Παρακολούθηση της οικονομικής και κοινωνικής ΤΦΙ	(1) Ποσοστό μεταβολής του μόνιμου πληθυσμού

	(2) Ποσοστό πληθυσμού που ασχολείται με τον τουρισμό (3) Πληρότητα καταλυμάτων.

Πίνακας 3: Παραδείγματα Δεικτών Παρακολούθησης ΤΦΙ

Εύκολα συνάγεται ότι ο συνδυασμός των πληροφοριών που δίνουν οι δείκτες είναι χρήσιμος, κυρίως τα ποσοστά αύξησης της τουριστικής κίνησης με τα ποσοστά που δηλώνουν κινδύνους υπέρβασης της ΤΦΙ. Έτσι, π.χ., μια μείωση αριθμών ενός προστατευόμενου είδους σε συνδυασμό με μια αύξηση του αριθμού των επισκεπτών σε ευαίσθητες περιοχές για την επιβίωση του είδους, μπορεί να σημάνει ένα σήμα κινδύνου και την ανάγκη λήψης μέτρων (Svoronou 2005). Συμπεραίνεται, επίσης, ότι:

- Μπορούν να τεθούν ποσοτικοποιημένα «στάνταρ» για κάθε δείκτη, π.χ.:ο Χ αριθμός ατόμων ενός απειλούμενου είδους στην προστατευόμενη περιοχή, ο αριθμός που υπάρχει όταν ξεκινάει η παρακολούθηση. Σε κάποιες περιπτώσεις τα στάνταρ είναι καθορισμένα διεθνώς (π.χ. δείκτες για την ποιότητα του νερού από την Ευρωπαϊκή Οδηγία για το Νερό.)
- Πολλά στοιχεία μπορούν να συγκεντρωθούν από διαδικασίες παρακολούθησης και τήρησης υφιστάμενων στοιχείων.
- Χρειάζονται χρονοσειρές δεδομένων για την εξαγωγή συμπερασμάτων
- Μπορούν να δημιουργηθούν πάρα πολλοί δείκτες, το ζήτημα είναι να επιλεγούν οι κρίσιμοι δείκτες για τα διαφαινόμενα σημαντικά ζητήματα διαχείρισης των ΕΕΜΤ στον προορισμό, εφόσον υφίσταται ο κίνδυνος η μέτρηση δεικτών να γίνει αυτοσκοπός
- Οι δείκτες παρακολούθησης είναι πολύ χρήσιμοι για την αξιολόγηση των μέτρων διαχείρισης τουρισμού που λαμβάνονται και κάθε μέτρο διαχείρισης μπορεί να συνδυάζεται με έναν ή περισσότερους δείκτες που θα σταθμίζουν την επιτυχία του.

Στάδιο 3. Λήψη των κατάλληλων μέτρων, αξιοποίηση εργαλείων διαχείρισης.

Από τη στιγμή που η παρακολούθηση των δεικτών αποτυπώνει την κατάσταση της ΤΦΙ, προειδοποιεί για κινδύνους και αναδεικνύει δυνατότητες, η λήψη των κατάλληλων μέτρων διαχείρισης του τουρισμού ακολουθεί ως λογική συνέπεια των προηγούμενων σταδίων. Η «εργαλειοθήκη» για τη διαχείριση επισκεπτών και της τουριστικής ανάπτυξης είναι ευρύτατη. Πολλά από τα εργαλεία και τις μεθόδους είναι γνωστά, αλλά δεν αξιολογούνται πάντα ως πολύτιμα μέσα διαχείρισης. Η πλούσια βιβλιογραφία υποδεικνύει πληθώρα μεθόδων (Eagles, McCool & Haynes 2002, WWF 2002), στον πίνακα που ακολουθεί αναφέρονται ενδεικτικά προβλήματα ΤΦΙ και διαθέσιμα εργαλεία επίλυσής τους.

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ	ΕΡΓΑΛΕΙΟ – ΜΕΘΟΔΟΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ/ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ
Υπέρβαση οικολογικής ΤΦΙ σε προστατευόμενη περιοχή (ενδείξεις όχλησης σε πανίδα) σε περιόδους αιχμής	Περιορισμός του αριθμού επισκεπτών στην προστατευόμενη περιοχή με τοποθέτηση μπάρας πρόσβασης, με υποχρεωτική διέλευση από Κέντρο Πληροφόρησης, με περιορισμό των θέσεων στάθμευσης αυτοκινήτων, με καθιέρωση ανώτατου αριθμού επισκεπτών σε γκρουπ, με καθιέρωση ανώτατου αριθμού επισκεπτών σε μια περιήγηση με βάρκα σε υγρότοπο.
Υπέρβαση ψυχολογικής ΤΦΙ σε προστατευόμενη περιοχή (απαντήσεις σε ερωτηματολόγια και συνεντεύξεις που δείχνουν χαμηλό βαθμό ικανοποίησης σε περιόδους αιχμής)	Διάχυση του ίδιου αριθμού επισκεπτών στον χρόνο ώστε να αντιμετωπιστεί η έντονη εποχικότητα. Μέσα: προσφορές και άλλα κίνητρα για επίσκεψη σε νεκρές περιόδους, πληροφόρηση του κοινού για χαμηλή ποιότητα εμπειρίας σε περιόδους αιχμής κ.α.
Υπέρβαση της οικονομικής ΤΦΙ	Μέτρα για παράταση της διαμονής των

(πληρότητα καταλυμάτων για μικρό χρονικό διάστημα, μικρός αριθμός διανυκτερεύσεων ανά επισκέπτη, οριακή βιωσιμότητα επιχειρήσεων)	επισκεπτών όπως: ανάπτυξη πολλαπλών πόλων έλξης και εμπειριών και αντίστοιχη προβολή του προορισμού, πακέτα προσφορών κ.α.
Υπέρβαση της φυσικής ΤΦΙ (μεγάλες πιέσεις στους εδαφικούς πόρους, αλλαγές χρήσεων γης προς όφελος των τουριστικών υποδομών, αυθαίρετη δόμηση)	Μέτρα ρύθμισης χρήσεων γης: πολεοδομικά σχέδια, ζώνες χρήσεων γης, καθιέρωση ανώτατου επιπέδου χρήσης δημόσιας γης (π.χ. ανώτατος αριθμός ομπρελών που μπορούν να τοποθετηθούν σε μια παραλία).
Υπέρβαση της φυσικής ΤΦΙ (αύξηση όγκου σκουπιδιών την περίοδο τουριστικής αιχμής, μειωμένο ποσοστό σκουπιδιών που ανακυκλώνονται, υπερκατανάλωση νερού κ.λπ.)	Βελτίωση συστήματος διαχείρισης απορριμμάτων (αποκομιδή, ΧΥΤΑ, ανακύκλωση). Εκστρατείες ενημέρωσης των επιχειρηματιών και των τουριστών. Στρατηγικές συμμαχίες με Super Market, εστιατόρια, καταλύματα για τη μείωση του όγκου των σκουπιδιών και την εξοικονόμηση νερού, δωρεάν διανομή ρυθμιστών ροής νερού κ.λπ.

Πίνακας 4: Εργαλεία διαχείρισης επισκεπτών και τουριστικού προορισμού με στόχο την τήρηση της ΤΦΙ

Όπως γίνεται αντιληπτό, υπάρχουν πολλά εργαλεία και μέθοδοι διαχείρισης του τουρισμού ώστε να ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές ποιότητας και αειφορίας των ΕΕΜΤ. Είναι διαπιστωμένο ότι στην Ελλάδα το πρόβλημα τήρησης της ΤΦΙ και της ποιότητας ενός προορισμού έγκειται κυρίως στην εφαρμογή των νόμων. Η τήρηση των υφιστάμενων νόμων και η εφαρμογή εξειδικευμένων εργαλείων διαχείρισης θα αρκούσε για τη διάσωση της ταυτότητας και ποιότητας επιτυχημένων προορισμών ΕΕΜΤ.

Παραδείγματα εξειδικευμένων εργαλείων διαχείρισης περιλαμβάνουν:

-Συστήματα πιστοποίησης και κώδικες εθελοντικής δέσμευσης (Σβορώνου 2003α, WWF 1999)

-Κατάρτιση Τοπικής Ατζέντας 21 για τον τουρισμό (Σκαναβή & Σβορώνου 2006)

-Συστήματα καταγραφής της κίνησης των επισκεπτών και αξιοποίησής τους για διαχειριστικές αποφάσεις σε αντίθεση με την απλή συλλογή τέτοιων στοιχείων που δεν αξιοποιούνται (Symvoulidou 2005).

-Συστήματα άμεσης πληροφόρησης του τουριστικού κοινού για την πληρότητα καταλυμάτων, μουσείων, κ.α.

Στάδιο 4. Αξιολόγηση και προσαρμογή της στρατηγικής όπου και όταν κρίνεται απαραίτητο. Συνολική αποτίμηση.

Τα αποτελέσματα της παρακολούθησης υποδεικνύουν το βαθμό επιτυχία της στρατηγικής. Εάν τυχόν διαπιστώνεται υπέρβαση της ΤΦΙ, σημαίνει ότι πρέπει να αναθεωρηθεί η στρατηγική. Τα νέα μέτρα είναι και πάλι αντικείμενο σκέψης, κρίσης και απόφασης. Ένα παράδειγμα: Διαπιστώνεται ότι παρά τα μέτρα διαχείρισης επισκεπτών, οι δείκτες δείχνουν υποβάθμιση στην ποσότητα και ποιότητα των ειδών βλάστησης και πανίδας σε μια προστατευόμενη περιοχή. Υπάρχουν πολλαπλές επιλογές: απαγόρευση της πρόσβασης στους επισκέπτες για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, επιλεκτική απαγόρευση της πρόσβασης σε συγκεκριμένα σημεία, απαγόρευση της επίσκεψης σε ομάδες μεγαλύτερες των Χ ατόμων (εφόσον διαπιστώνεται ότι τα μεγάλα γκρουπ προκαλούν συνήθως μεγαλύτερη όχληση από τους μεμονωμένους επισκέπτες), ανάπτυξη και προβολή άλλων σημείων πρόσβασης στη φύση στην περιοχή, εκτός βιοτόπου κ.λπ. Τα αποτελέσματα της νέας αξιολόγησης θα καταδείξουν το βαθμό επιτυχία των στρατηγικών επιλογών. Σύνηθες δίλημμα που προκύπτει είναι: ενίσχυση των μηχανισμών προστασίας μιας τοποθεσίας και άρα αύξηση της δυνητικής ΤΦΙ ή μείωση ή και κατάργηση της χρήσης. Εύγλωττο είναι το παράδειγμα του σπηλαίου Lascaux, στη Ν. Γαλλία, με τις θαυμάσιες προϊστορικές βραχογραφίες. Το άνοιγμα του σπηλαίου και η προσέλευση χιλιάδων επισκεπτών προκάλεσε σοβαρή υποβάθμιση. Η λύση που επιλέχθηκε ήταν η δημιουργία ενός σπηλαίου-αντιγράφου ειδικά για τους επισκέπτες.

Επίλογος.

Προκύπτει από τα παραπάνω ότι τα τέσσερα στάδια παρακολούθησης της ΤΦΙ ενός προορισμού ΕΕΜΤ εγγράφονται σε μια κυκλική τροχιά με κομβικά σημεία: διάγνωση, στοχοθέτηση, στρατηγικές επιλογές, εφαρμογή στρατηγικής, παρακολούθηση μέσω δεικτών, επιλογή και εφαρμογή διαχειριστικών μέτρων, αξιολόγηση απόδοσής τους, και επανασχεδιασμός όπου και όταν χρειάζεται.

Καθώς τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα, το περιβάλλον γενικά σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και υπερεθνικό επίπεδο αλλάζουν διαρκώς, χρειάζεται μια διαρκής ανατροφοδότηση και αξιολόγηση της προσπάθειας. Από την άλλη, φωτισμένοι ηγέτες τοπικής αυτοδιοίκησης, επιχειρηματίες, εκπρόσωποι Μη Κυβερνητικών οργανώσεων, εθελοντές μπορούν να κάνουν τη διαφορά χωρίς ποτέ να έχουν εφαρμόσει κανένα «σύστημα», «εργαλείο» ή «μεθοδολογία», παρά μόνο την κοινή λογική. Τα παραδείγματα που παραθέτουμε από διαφορετικά μέρη της Ελλάδας είναι χαρακτηριστικά. Ωστόσο αυτά τα ίδια παραδείγματα, αν τα εξετάσουμε καλύτερα, διαπιστώνουμε ότι επιβεβαιώνουν την αξία του σχεδιασμού και του οράματος. Γιατί κάθε μία από αυτές τις περιπτώσεις «αριστείας» βασίζεται σε μια συστηματική σκέψη και οργάνωση ενός προορισμού, μιας επιχείρησης, μιας πρωτοβουλίας ανάπτυξης ΕΕΜΤ. Ευελιξία αλλά και οργάνωση, φαντασία και πειθαρχία, τόλμη και σύνεση, ατομική πρωτοβουλία και συλλογικότητα είναι τα δίπολα που περιγράφουν τα επιτυχημένα εγχειρήματα εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού στη χώρα μας.

Παράδειγμα 3^ο: Ολοκληρωμένος σχεδιασμός και διαχείριση επισκεπτών στο Εθνικό Πάρκο Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου (Ν.Έβρου).

Το Εθνικό Πάρκο Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου, ευρωπαϊκής σημασίας βιότοπος αρπακτικών πουλιών, είναι ένας από τους πιο ολοκληρωμένους και οικοτουριστικούς προορισμούς στην Ελλάδα. Η κυριότερη εμπειρία που προσφέρεται στον επισκέπτη είναι η παρατήρηση των αρπακτικών σε ειδικά διαμορφωμένο παρατηρητήριο μέσα στο δάσος και η επίσκεψη στο Κέντρο Πληροφόρησης. Η Δαδιά, ένας μικρός αγροτικός οικισμός, απέκτησε ταυτότητα ως οικοτουριστικός προορισμός. Με μέσο όρο 50.000 επισκέπτες περίπου τον χρόνο, η περιοχή έχει ίσως φτάσει στο απόγειο του τουριστικού κύκλου

ζωής του και μοιάζει να χρίζει ανανέωσης με στόχο την παράταση της διαμονής των επισκεπτών στην περιοχή, τη διασπορά τους στην ευρύτερη περιοχή και τον εμπλουτισμό της εμπειρίας τους. Παραμένει ωστόσο ένα υπόδειγμα διαχείρισης οικότουρισμού σε προστατευόμενη περιοχή με σεβασμό στην οικολογική ΤΦΙ.

Τα σημαντικότερα μέσα σχεδιασμού και διαχείρισης του οικότουρισμού με σεβασμό στην ΤΦΙ:

-Σχεδιασμός περιπατητικών μονοπατιών με κριτήριο όχι μόνο την απόλαυση του επισκέπτη και τη γνωριμία με τον βίοτοπο των αρπακτικών αλλά και την αποφυγή όχλησης στην ορνιθοπανίδα.

-Υποχρεωτική, εξαιτίας της χωροθέτησης των εγκαταστάσεων και των μονοπατιών, διέλευση του επισκέπτη του δάσους από το Κέντρο Πληροφόρησης (ΚΠ) όπου λαμβάνει την απαραίτητη πληροφόρηση και οδηγίες και ορθή συμπεριφορά στο δάσος.

-Συγκέντρωση ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων για την τουριστική κίνηση στο ΚΠ μέσω ερωτηματολογίων και καταγραφής επισκεπτών.

-Σχεδιασμός του Παρατηρητηρίου στο δάσος σε απόσταση ασφαλείας από την ταΐστρα που σχεδιάστηκε για την τροφική ενίσχυση των αρπακτικών για αποφυγή όχλησης των πουλιών. Η χωρητικότητα του Παρατηρητηρίου, η χωροθέτηση, τα υλικά και γενικά η κατασκευή του ήταν αποτέλεσμα μελέτης με κριτήριο τον σεβασμό της οικολογικής αλλά και της ψυχολογικής ΤΦΙ.

- Μεταφορά των επισκεπτών που δεν επιθυμούν να περπατήσουν στο Παρατηρητήριο με μικρό λεωφορείο χωρητικότητας 15 ατόμων και με συνοδεία ξεναγού.

- Καθορισμός συγκεκριμένης διάρκειας της επίσκεψης και εξασφάλιση ελέγχου της ροής και του μέγιστου αριθμού επισκεπτών στο Παρατηρητήριο εντός μιας ημέρας.

-Ειδικά μέτρα διαχείρισης επισκεπτών σε περιόδους υψηλής επικινδυνότητας για φωτιά

-Τοποθέτηση απαγορευτικής μπάρας διέλευσης οχημάτων στον πυρήνα του δάσους.

-Ολοκληρωμένη ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος του τόπου για μια ολοκληρωμένη εμπειρία και περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση του επισκέπτη.

Γενικά ο προορισμός αυτός διαθέτει ένα ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης επισκεπτών που σπάνια συναντά κανείς σε άλλες προστατευόμενες περιοχές.

Πηγή: Σκαρτσή στο WWF 2002, Svoronou 2005, Symvoulidou 2005

Βιβλιογραφία

- Bell, S., Tyrväinen, L. Sievänen, T., Pröbstl, U., and Simpson, M., 2008. *Outdoor Recreation and Nature Tourism: A European Perspective*. Living Reviews in Landscape Research. Διαθέσιμο στο <http://landscaperesearch.livingreviews.org/Articles/lrlr-2007-2/> [ανακτήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2008].
- Business Architects Consultancy, 2004. *Κατευθυντήριες Γραμμές για τα Σχέδια Διαχείρισης Επισκεπτών σε Περιοχές Εφαρμογής της Κ.Π. Κ.Π LEADER+* Διαθέσιμο στο: http://www.minagric.gr/greek/data/leader/bac_visitors_synopsis_.doc [ανακτήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2008].
- Coccosis H. and Mexa A.(eds), 2004. *The Challenge of Tourism Carrying Capacity. Theory and Practice*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Coghlan, A., 2008. Can Tourism and Wildlife ever Mix? *New Scientist*. 16/08/08, p. 10.
- Eagles, P.F.J., McCool, S.F., and Hayes, C.D., 2002. *Sustainable Tourism in Protected Areas. Guidelines for Planning and Management*. IUCN-WTO.
- Εταιρεία Αναπτυξιακών Μελετών Ηρακλείου, 2005. *Μελέτη Φέρουσας Ικανότητας και Διαχείρισης Επισκεπτών της Περιοχής Πρέβελης*.
- Κοκκώσης, Χ. και Τσάρτας, Π., 2001. *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Κριτική.
- Κομίλης, Π., 2001. *Οικοτουρισμός. Η Εναλλακτική Προοπτική Αειφόρου Τουριστικής Ανάπτυξης*. Αθήνα: Προπομπός.
- Κοκκώσης, Χ., 2000. Τουριστική Ανάπτυξη και Φέρουσα Ικανότητα στα Νησιά. Στο Τσάρτας, Π. (επιμ.) *Τουριστική Ανάπτυξη: Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εξάντας.

- Lindberg, K. and Hawkins, D. 1993. *Ecotourism. A Guide for Planners and Managers*. Burlington: The Ecotourism Society.
- Manning, T. 2002. Carrying Capacity and the WTO Sustainability Indicators. *Πρακτικά Συνεδρίου για τη Φέρουσα Ικανότητα και τη Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές*. Αθήνα, 31 Μαΐου-1 Ιουνίου 2008. WWF Ελλάς.
- Μανώλογλου, Ε. και Τσάρτας, Π., Μάρκου, Α. και Παπλιάκου, Β., 1998. *Ο Τουρισμός ως Παράγοντας Κοινωνικής Αλλαγής*. Αθήνα: Εξάντας-ΕΚΚΕ.
- McIntyre, G., 1993. *Sustainable Tourist Development: Guide for Local Planners*. Madrid: World Tourism Organization.
- Σβορώνου, Ε., 2003α. *Μέθοδοι Διαχείρισης του Οικοτουρισμού και του Τουρισμού σε Προστατευόμενες Περιοχές*. Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ-WWF Ελλάς. Διαθέσιμο στο <http://www.wwf.gr/index.php?option=content&task=view&id=194>
- Σβορώνου, Ε., 2003. Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού. Στο Ευθυμίου, Η. και Μοδινός, Μ. (επιμ.) *Οι Δρόμοι της Αειφορίας. Περιβάλλον, Εργασία, Επιχειρηματικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα-ΔΙΠΕ, σελ. 165-183.
- Σβορώνου, Ε. (επιμ.), 2000. Σχεδιασμός Δράσεων Πιλοτικού Χαρακτήρα για την Ανάπτυξη του Οικολογικού Τουρισμού. Αθήνα: Υπουργείο Ανάπτυξης-ΕΟΤ-WWF Ελλάς. Διαθέσιμο στο <http://www.wwf.gr/index.php?option=content&task=view&id=194>
- Σκαναβή, Κ. και Σβορώνου, Ε., 2006. *Μεθοδολογικός Οδηγός για την Σύνταξη Τοπικών Ατζέντα 21 σε Νησιά*. Εργαστήριο Τουριστικών Ερευνών και Μελετών Παν/μίου Αιγαίου-Περιφέρεια Ν.Αιγαίου.
- Σκαρτσή, Δ. και Συμβουλίδου, Μ., 2005. *Σχεδιάζοντας τον οικοτουρισμό στο Δάσος Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου, Ποσοτικά και Ποιοτικά Στοιχεία 1994-2004*. Ανέκδοτη αναφορά WWF Ελλάς.
- Σκαρτσή, Δ., 2002. Σύστημα Παρακολούθησης και Διαχείρισης Επισκεπτών στην Προστατευόμενη Περιοχή Δάσους Δαδιάς-Λευκίμης-Σουφλίου. *Πρακτικά Συνεδρίου για τη Φέρουσα Ικανότητα και τη Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές*. Αθήνα, 31 Μαΐου-1 Ιουνίου 2008. WWF Ελλάς. Διαθέσιμο στο <http://www.wwf.gr/images/stories/docs/synedrioferousa/skartsia.pdf> [ανακτήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2008].

Σπυράτος, Α., 2005. *Η Φέρουσα Ικανότητα στην Περιοχή Υποδοχής*. Κέντρο Επιχειρηματικής και Τεχνολογικής Ανάπτυξης Ιονίων Νήσων. Διαθέσιμο στο <http://www.keta-ionion.gr/Files/ΦΕΡΟΥΣΑ%20ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ%20ΥΠΟΔΟΧΗΣ.doc>.

[ανακτήθηκε στις 20 Σεπτεμβρίου 2008].

Svoronou, E. and Holden, A., 2005. Ecotourism as a Tool for Nature Conservation: The Role of WWF Greece in the Dadia-Lefkimi-Soufli Forest Reserve in Greece, *Journal of Sustainable Tourism*. 13(5), pp. 456-468.

Symvoulidou, M., 2005. *Visitor Experience & Satisfaction in Dadia*, M. Sc. thesis, University of Greenwich.

Τσάρτας, Π., 2001. *Ποιοτικά Χαρακτηριστικά και Τάσεις Ζήτησης Εσωτερικού Τουρισμού*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Υπουργείο Ανάπτυξης-ΕΟΤ, 2003. *Μελέτες Τουριστικής Ανάπτυξης Περιφερειών*. Σειρά μελετών. Διαθέσιμες από τις Περιφέρειες.

Xerogianni, F., 2002. *The Application of Limits of Acceptable Change (LAC) system on the Island of Chrisi (SE Crete, Greece)*. MSc.thesis, University of Greenwich.

Wearing, S., 2001. *Volunteer Tourism. Experiences that Make a Difference*. Oxon: CABI Publishing.

Wight, P., 2002. Alternatives to Carrying Capacity: Visitor Management Strategies for Protected Areas. *Πρακτικά Συνεδρίου για τη Φέρουσα Ικανότητα και τη Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές*. Αθήνα, 31 Μαΐου-1 Ιουνίου 2008. WWF Ελλάς. Διαθέσιμο στο

<http://www.wwf.gr/images/stories/docs/synedrioferousa/wight%202.pdf> [ανακτήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2008].

World Tourism Organization, 2004. *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations: A Guidebook*. Madrid.

WWF Ελλάς, 2002. *Συνέδριο για τη Φέρουσα Ικανότητα και τη Διαχείριση Επισκεπτών στις Προστατευόμενες Περιοχές. Πρακτικά συνεδρίου*. Διαθέσιμο στο <http://www.wwf.gr/index.php?option=content&task=view&id=597>. [ανακτήθηκε στις 21 Σεπτεμβρίου 2008].

Version 23/09/2008